

แนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับการ แก้ปัญหาทางการเมือง

A concept of a Righteous King (Dhammarājā) in Theravada Buddhist
philosophy and the solution of the political problems

¹มนตรี อีธรรมพิพัฒน์

Montri Tiratampipat

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ประเวศ อินทองปาน

Praves Intongpan

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Faculty of Humanities, Kasetsart University

¹Corresponding Author E-Mail: montri.tir@kbu.ac.th

Received June 10, 2021; Revised June 20, 2021; Accepted: June 30, 2021

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในปรัชญา
ฮินดู 2) ศึกษาแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) วิเคราะห์
แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท และการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

จากวัตถุประสงค์ข้อ 1 พบว่า ผู้ปกครองในปรัชญาฮินดู มีคุณลักษณะสำคัญคือเป็น
วรรณะกษัตริย์ มีสถานะเป็นทั้งธรรมราชาและเทวราชา ปกครองบ้านเมืองภายใต้ความเชื่อใน
อำนาจของเทพเจ้า มีเป้าหมายทางการเมือง คือ ทำหน้าที่เพื่อให้ทุกคนปฏิบัติหน้าที่ประจำ
วรรณะของตนและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขอยู่ภายใต้เทวรัฐหรือเทวธิปไตย ในวัตถุประสงค์
ข้อ 2 พบว่า ผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท มีคุณลักษณะสำคัญ คือ ทุกคน
สามารถเป็นธรรมราชาได้ โดยประกอบด้วยเงื่อนไขจำเป็น 2 ประการ ได้แก่ 1) เป็นผู้มี

คุณธรรมจริยธรรมประจำตัว และ 2) เป็นผู้มีพันธะหน้าที่ทางศีลธรรมต่อสังคม ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม มีเป้าหมายทางการเมือง คือ ให้ทุกคนเป็นคนดี อยู่ร่วมกันในธรรมรัฐอย่างมีความสุขทั้งกาย วาจา และใจ ภายใต้อำนาจแบบธรรมาธิปไตย และในวัตถุประสงค์ข้อ 3 พบว่า แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท มีบางลักษณะที่ตรงกันกับปรัชญาฮินดู และมีบางประเด็นที่เสนอแนวคิดการเมืองใหม่เพื่อโต้แย้งปรัชญาฮินดู ประเด็นสำคัญที่โต้แย้งกัน คือ แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในปรัชญาฮินดูเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามกฎเทวสิทธิ์และปกครองบ้านเมืองภายใต้หลักเทวาธิปไตย ใช้หลักสงครามวิชัยเป็นวิธีการขยายอาณาจักรและอำนาจทางการเมือง ส่วนในพุทธปรัชญาเถรวาทกลับเห็นแย้งว่า ผู้ปกครองแบบธรรมราชาจะเป็นธรรมราชาได้เพราะเป็นคนมีคุณธรรมและปกครองบ้านเมือง

คำสำคัญ: ธรรมราชา, ธรรมวิชัย, พุทธปรัชญาเถรวาท, เทวาธิปไตย

Abstract

In this research, three objectives were purposely made: 1) to study the concept of a Righteous King (Dhammarājā) in Hindu Philosophy, 2) to study the concept of a Righteous King (Dhammarājā) in Theravada Buddhist philosophy, and 3) to critically analyze the concept of a Righteous King (Dhammarājā) in Theravada Buddhist philosophy. This research is documentary research.

According to the first objective, it was found that the key quality of a Righteous King in Hindu philosophy holds the caste of king (*kshatriya*) and thereby possessing the status quo of a righteous king to carry out the duty of caste of king or divine ruler. He rules the country under a belief in the power of God or deity. His political goal is to administer all the duties of their castes and to live together happily under the divine state or the theocracy. In the second objective, it was also found that the chief quality of being a righteous king in Buddhist philosophy is that everyone could be a righteous king whereby two necessary characteristics are needed: 1) the individual ethics, and 2) the social ethics which is governed through the fairness. The political goal of a righteous king is to make everyone physically, verbally and mentally happy in the good conditions under the rule of righteousness. In the third objective, as regards the concept of a righteous king in Buddhist philosophy, there are some

characteristics which is similar to Hindu philosophy and the new aspects are put forward against the political concept of Hindu philosophy. The three essential aspects of disagreement are clearly shown that, on the one hand, the righteous king in Hindu philosophy is mainly based on the practice of Divine right where the ruling of the country is done under the theocracy and the Hindu ruler expands the state and political power by war, on the other hand, in Buddhist philosophy it argues that the righteous king ruler is virtuous or good man and thereby ruling the country through the righteous rules and thereby expanding the state and political power.

Keywords: Dhammarājā, Dhammavijaya, Buddhist philosophy, Theocracy

บทนำ

การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นรัฐหรือประเทศ จะเกี่ยวเนื่องด้วยประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี การดำรงอยู่ของมนุษย์จึงมีวิถีชีวิตที่หลากหลายและสลับซับซ้อนทำให้เกิดความขัดแย้งกันได้ง่าย เมื่อเป็นเช่นนี้ ในแต่ละสังคมจึงมีการตกลงร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น องค์การที่มีหน้าที่ในการแก้ปัญหาเหล่านั้นเรียกว่า สถาบันการเมือง ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ผู้ปกครอง ผู้ถูกปกครอง และแนวคิดที่เป็นนโยบายในการปกครอง

แนวคิดทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อสังคมการเมืองในโลก มีแหล่งกำเนิดมาจากปรัชญาการเมืองสองกลุ่มความคิดคือ ปรัชญาตะวันออกและปรัชญาตะวันตก จากสองกลุ่มความคิดดังกล่าวก่อให้เกิดแนวคิดทางการเมืองและระบอบการปกครองสำคัญ คือ ระบอบเผด็จการ ระบอบราชาธิปไตย ระบอบคอมมิวนิสต์และระบอบประชาธิปไตย และในแต่ละระบอบจะมีคุณลักษณะของผู้ปกครองและวิธีการปกครองที่แตกต่างกันตามภูมิรัฐศาสตร์ทางการเมือง

ระบอบการปกครองต่างๆ ก็จะมีจุดดีและจุดบกพร่องแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของเงื่อนไขหรือภาวะแวดล้อมทางสังคมที่มีอยู่ในขณะนั้น จึงไม่สามารถจะชี้ชัดได้ว่าระบอบการปกครองใดเป็นระบอบที่ดีที่สุดหรือไร้ประสิทธิภาพที่สุด แม้นักวิชาการจะแบ่งแนวคิดทางการเมืองออกเป็นฝ่ายตะวันออกและตะวันตก แต่ก็ไม่สามารถจะแยกความคิดของแต่ละฝ่ายออกไปได้อย่างเอกเทศ เนื่องจากในแต่ละระบอบการปกครอง ต้องใช้แนวคิดการปกครองแบบผสมผสานจากปรัชญาการเมืองทั้งฝ่ายตะวันออกและตะวันตก ทั้งนี้เพื่อเพิ่มเติมจุดที่ควรปรับปรุงและเพิ่มส่วนที่เป็นจุดแข็งให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้แนวคิดปรัชญาการเมืองต่างๆ จะมีการนำไปสู่การปฏิบัติในระบอบการปกครองต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่ปัญหาเกี่ยวกับการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดีที่สุดยังเป็นประเด็นที่นำมาวิพากษ์ วิจารณ์ วิเคราะห์และถกเถียงกัน เพื่อแสวงหาคำตอบหรือหาข้อสรุปว่า ผู้ปกครองที่ดีที่สุด ควรมีคุณลักษณะอย่างไร

แนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาถือว่า เป็นหลักการบริหารบ้านเมืองด้วยเหตุและผลบนกฎศีลธรรมสากล (Matthew J. Walton, 2012 : 1, Abstract) และเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อผู้ปกครองในหลายภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเกี่ยวกับผู้ปกครองแบบธรรมราชาที่เน้นการมีคุณธรรมในการควบคุมตนเองและปกครองบ้านเมืองโดยธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 84 หน้า 62-63, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งปรากฏในพระสูตรต่างๆ เช่น จักรกัตติสูตร มหาสุทฺธสนสูตร ัมมราชาสูตร เป็นต้น ก็เป็นแนวคิดหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองในหลายประเทศ และได้รับการศึกษาวิจัยทั้งในเชิงปรัชญาและศาสนา แต่ก็ยังเป็นปัญหาหรือเกิดความสับสนว่า ผู้ปกครองแบบธรรมราชา มีลักษณะเป็นแบบเทวราชาหรือเป็นแบบธรรมราชาธิปไตย

ปัญหาเกี่ยวกับแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาดังกล่าวมา ส่วนหนึ่งมาจากที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมโดยทรงยกผู้ปกครองแบบธรรมราชาให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้ปกครองในสังคมการเมืองฮินดูยุคนั้น เป็นเหตุให้แนวคิดทางการเมืองบางประเด็นก็ตรงกับปรัชญาพราหมณ์หรือฮินดู (Heinrich Zimmer, 1953: 127-138) บางประเด็นก็เป็นแนวคิดการเมืองใหม่ที่ทรงสอนเพื่อโต้แย้งปรัชญาฮินดู จึงทำให้แนวคิดธรรมราชาทั้งสองฝ่าย มีความผสมผสานกลมกลืนกัน และในยุคพุทธกาล เหตุการณ์ทางการเมืองในรัฐที่เรืองอำนาจ เช่น รัฐมคร วัชชี เป็นต้น ก็ปรากฏอยู่ทั้งในปรัชญาฮินดูและพุทธปรัชญา (Hemchandra Raychaudhuri, 1997 : 85-139) หรือสมิธ (Smith) ก็มีความเห็นว่า พระพุทธศาสนาก็เป็นศาสนาที่แยกตัวออกมาจากศาสนาฮินดู (Keith J. Gomes, 2014: 320) ด้วยเหตุนี้จึงเกิดปัญหาหรือข้อถกเถียงทางวิชาการว่า ระหว่างแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในปรัชญาฮินดูกับในพุทธปรัชญาเป็นอันเดียวกัน หรือมีลักษณะเฉพาะหรือแตกต่างกันอย่างไร และแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญามีพัฒนาการมาจากปรัชญาฮินดูในลักษณะใด

นอกจากนั้น ยังมีข้อถกเถียงในเชิงปรัชญาในประเด็นต่างๆ คือ ผู้ปกครองแบบธรรมราชามีสถานะเป็นคนธรรมดาหรือมีสถานะเหนือคนธรรมดา และมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์แบบเทวราชา ธรรมราชาเป็นแนวคิดแบบอุดมคติที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ เท่านั้น ไม่มีผู้ปกครองคนใดจะใช้วิธีการปกครองแบบธรรมราชาได้ และวิธีการปกครองแบบธรรมราชา ไม่สามารถปฏิบัติได้ในสังคมการเมืองที่มีขนาดใหญ่ เนื่องจากจะเน้นแต่คุณธรรมในการปกครอง ไม่มีความเด็ดขาด

ในการใช้อำนาจจึงทำให้รัฐเกิดความอ่อนแอ (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2548 : 9-10,161) และบางทศวรรษก็เห็นว่า ในปัจจุบันนี้ ไม่มีความคิดแบบธรรมราชาแล้ว เนื่องจากธรรมราชาเป็นเพียงสัญลักษณ์ (ส. ศิวรักษ์, 2551 : 175) ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งกลับมีความเห็นว่า การเมืองแบบธรรมราชาเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้จริงในสังคมการเมือง เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นธรรมราชาตามแนวคิดในจกกวตติสูตร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2552 : 66-72) ทรงเป็นต้นแบบแห่งธรรมราชา (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2548: 130-131) เป็นผู้ปกครององค์แรกที่ก่อตั้งรัฐตามหลักการของพระพุทธศาสนา” (Ian Harris (Edited), 2007: 79) และได้ทรงเสนอบรรณทัศน์และพัฒนาหลักการปกครองแบบธรรมราชา (Mahinda Deegalle, 2013: 49-54)

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เพื่อความชัดเจนเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องธรรมราชา ในงานวิจัยนี้ จึงได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง“แนวคิดเรื่องธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท”โดยกำหนดประเด็นสำคัญดังนี้คือ คุณลักษณะของผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาควรเป็นอย่างไร สามารถนำไปแก้ปัญหาในด้านศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมของผู้ปกครองได้อย่างไร และการศึกษาค้นคว้าจะต้องวิเคราะห์เชื่อมโยงไปสู่แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในปรัชญาฮินดูในประเด็นที่เกี่ยวข้อง หรือตอบคำถามข้อถกเถียงต่างๆ ดังได้กล่าวมาในเบื้องต้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในปรัชญาฮินดู
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) ประกอบด้วยขั้นตอนวิจัย ดังนี้

ก. ข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Data) คือ เอกสารที่บันทึกแนวคิดทางการเมืองแบบธรรมราชาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ข. ข้อมูลเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ วรรณคดี ชาติดก งานเขียนของนักวิชาการ เอกสารงานวิจัย หนังสือ บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาบาลี

ค. ขั้นตอนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลการวิจัย : หลังจากได้รวบรวมข้อมูลในเอกสารต่างๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้นำไปตีความ วิเคราะห์ สังเคราะห์ จัดระบบความคิดตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย สรุปสาระสำคัญ และเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

การเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยได้เสนอแยกแยะไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยแยกการเสนอผลการวิจัยออกเป็น 3 ประเด็น ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

ประเด็นที่ 1 แนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในปรัชญาฮินดู แนวคิดธรรมราชาในปรัชญาฮินดู เนื่องจากเป็นแนวคิดที่มีอยู่ในยุคอินเดียหรือฮินดูโบราณ และจะเป็นบทสะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางความคิดหรือเห็นบ่อเกิดแนวคิดธรรมราชาในพุทธปรัชญาได้ชัดเจนมากขึ้น

จากการศึกษาพบว่า ในปรัชญาฮินดู ธรรมชาติของมนุษย์มาจากการสร้างของเทพเจ้า มนุษย์ก็คือคนของเทพเจ้า มีความเสมอภาคกันในแง่ความเป็นคนของเทพเจ้า แต่มนุษย์ไม่มีความเสมอภาคกันหรือไม่เท่าเทียมกันในด้านอื่น กล่าวคือ มนุษย์ในแต่ละวรรณะถูกสร้างมาจากอวัยวะของเทพเจ้าที่แตกต่างกัน และในแต่ละวรรณะก็มีบทบาทหน้าที่ตามสิทธิที่เทพเจ้ามอบให้เท่านั้น ดังนั้น มนุษย์จึงมีความแตกต่างกัน มีความไม่เท่าเทียมกันและแปลกแยกมาตั้งแต่เกิดทั้งด้านความเป็นมนุษย์ สถานะ บทบาท หน้าที่ คุณค่าของชีวิต และการประกอบอาชีพในสังคม

ในทัศนะเกี่ยวผู้ปกครองจะมีสถานะแตกต่างกันคือ ราชา กษัตริย์ มหาราชา หรือจักรพรรดิ ล้วนมีบทบาทและหน้าที่ภายใต้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่กำหนดโดยเทพเจ้า ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองตามหน้าที่หรือธรรมะ คือ บริหารบ้านเมืองด้วยการดูแลทุกวรรณะให้ปฏิบัติตามหน้าที่ในสังคมให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ตลอดจนการปฏิบัติตามหลักนิติธรรม ที่ไม่ขัดกับหลักมนุษยธรรมศาสตร์(พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต), 2557: 30)

ผู้ปกครองจะมีชื่อเรียกว่าอย่างไรก็ตาม ล้วนมีจุดร่วมเดียวกันคือ เกิดขึ้นจากอำนาจของเทพเจ้าและได้รับอำนาจหน้าที่ทางการเมืองมาจากเทพเจ้า การที่ผู้ปกครองมีสถานะเป็นธรรมราชา เพราะทำหน้าที่ตามธรรมะหรือหน้าที่ของวรรณะกษัตริย์โดยมีหน้าที่หลักคือปกครองรัฐและเป็นนักรบ และการมีสถานะเป็นผู้ปกครองแบบเทวราชา เพราะใช้อำนาจในการบริการบ้านเมืองตามการบงการของเทพเจ้าต่างๆ ผู้ปกครองจึงมีคุณลักษณะความเป็นธรรมราชาและเทวราชาอยู่ในคนเดียวกัน จากเหตุผลนี้ผู้ปกครองในปรัชญาฮินดูจึงมีสถานะเป็นธรรมราชาและเทวราชา มีหน้าที่สนองอำนาจเทพเจ้าและปฏิบัติตามหลักการปกครองอยู่บนฐาน

ความเชื่ออำนาจเทพเจ้าทุกประการ สังคมการเมืองจึงมีลักษณะเป็นรัฐเทวาทิปไตย คือ เทพเจ้ามีอำนาจสูงสุดในรัฐ

จะเห็นได้ว่า ปรัชญาฮินดูนั้นเป็นแนวคิดที่มีลักษณะเฉพาะ เป็นระบบความคิดที่อิงบทบาทด้านการสร้าง การควบคุม การรักษาและการทำลายจากเทพเจ้าทั้งนั้น จึงเรียกว่า ปรัชญาการเมืองแบบเทวนิยม

ประเด็นที่ 2 แนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท แนวคิดธรรมราชาในปรัชญาฮินดูพบว่า เป็นส่วนเชื่อมโยงให้เกิดแนวคิดธรรมราชาแบบพุทธ โดยพิจารณาจากสาระสำคัญของปรัชญาฮินดูที่ว่า เทพเจ้าเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจและกิจกรรมทางการเมืองทุกอย่าง สังคมการเมืองในโลกมนุษย์จะเชื่อมกับสังคมการเมืองในเทวโลกหรือยึดวิธีปฏิบัติตามวิธีการของเทพเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ และมีการสื่อสารสัมพันธ์ไปยังเทพเจ้าในเทวโลกอยู่เสมอ จึงเป็นแนวคิดปรัชญาการเมืองที่อยู่บนฐานความเชื่อทางอภิปรัชญาและยากที่จะแก้ปัญหาทางการเมืองได้ตรงตามความเป็นจริงดังในโลกมนุษย์ ดังนั้น แนวคิดธรรมราชาในพุทธปรัชญา จึงเกิดขึ้นเพื่อโต้แย้งหรือเสนอทางออกให้กับปัญหาเหล่านั้น โดยมีแนวคิดสำคัญว่า มนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมทางการเมือง การกระทำความดีทางกาย วาจาและใจ เป็นวิธีการที่ทำให้การเมืองไปสู่เป้าหมายทางการเมือง และมนุษย์เป็นผู้ควบคุมจัดการรัฐด้วยตนเอง การจะมีรัฐการเมืองที่ดีต้องมีผู้ปกครองที่ดี คือ ผู้ปกครองแบบธรรมราชาที่ประกอบคุณลักษณะที่ดี

จากการศึกษาพบว่า ตัวชี้วัดคุณลักษณะของธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท มี 2 ประการสำคัญ คือ 1) การมีศีลธรรม คุณธรรมส่วนตัว (Individual Morality) และ 2) การมีพันธะหน้าที่ด้านศีลธรรมต่อสังคม (Social Morality) โดยมีสาระสำคัญดังนี้

ก. การมีศีลธรรม คุณธรรมส่วนตัว (Individual Morality) ในงานวิจัยนี้หมายถึงความมีภาวะผู้นำ ซึ่งประกอบด้วยภาวะผู้นำด้านกายภาพและด้านจิตภาพ คือ 1) ด้านกายภาพ หมายถึง เป็นผู้มีความแข็งแรง แข็งแรง เข้มแข็ง กล้าหาญ อดทน น่ายกย่อง มีบุคลิกภาพดี น่าเคารพ เป็นที่รักของประชาชน มีชาติตระกูลดีไม่เสื่อมเสียด้านศีลธรรม คุณธรรม (พระไตรปิฎกเล่ม 22 ข้อ 134 หน้า 216, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และ 2) ด้านจิตภาพ หมายถึง เป็นผู้ใฝ่เรียนรู้จรรยาบรรณการเมืองและคบคนดีหรือกัลยาณมิตร และนอกจากนั้นเป็นผู้ปกครองตนโดยธรรม เป็นแบบอย่างทางคุณธรรม ทั้งทางกาย ทางวาจาและใจหรือความคิดภายใต้หลักกุศลกรรมบถ 10 และศีล 5, ศีล 8 กล่าวโดยสรุป ผู้ปกครองต้องมีศีลธรรม คุณธรรมในการดำรงตนทั้งก่อนดำรงตำแหน่งและขณะดำรงตำแหน่งผู้ปกครอง

ข. การมีพันธะหน้าที่ด้านศีลธรรมต่อสังคม (Social Morality) ในงานวิจัยนี้หมายถึง การปกครองโดยธรรม มุ่งองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้คือ การขึ้นสู่อำนาจโดยธรรม ไม่ได้แย่งชิงอำนาจจากบุคคลอื่น และประชาชนก็ยินดียอมรับการขึ้นสู่อำนาจการปกครองนั้นด้วย ธรรมราชาจะรักษาอำนาจไว้ได้ก็ด้วยการประพฤติตามหลักการของความเป็นธรรมราชาอย่างไม่บกพร่อง

มีหลักธรรมาธิปไตย โดยให้ธรรมหรือหลักการที่เป็นธรรมเป็นอำนาจสูงสุด บริหารบ้านเมืองบนหลักการ วิธีการ และเป้าหมายทางการเมืองที่ประกอบด้วยธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2548 : 77)

นโยบายทางการเมืองที่เป็นพันธะหน้าที่ทางศีลธรรมในการปกครองนั้น อยู่ภายใต้หลักจักรวรรดิวัตร 12 หลักกฤษฎกรรมบถ 10 และ ศีล 5 และศีล 8 และบริหารจัดการด้านการรักษา ป้องกันและคุ้มครองรัฐหรือผู้ได้ปกครองด้วยธรรม และขยายนโยบายธรรมวิชัยให้มีการปฏิบัติจริงในพื้นที่ต่างๆ นอกจากนั้น ยังขยายหลักธรรมวิชัยไปยังผู้ปกครองในรัฐที่เป็นเมืองขึ้น โดยมีต้องใช้ศีลศตราอาวุธ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้ได้ปกครองโดยมีเป้าหมายคือ แก้ปัญหาสังคมทั้งด้านกายกรรมหรือภาวะแวดล้อมทางกาย ระบบเศรษฐกิจ ระบบการพูดหรือการสื่อสาร และการสร้างศักยภาพทางความคิดให้มีความเห็นที่ถูกต้องหรือมีปัญหา

ผู้ปกครองแบบธรรมราชากับประชาชนในรัฐ ต่างก็ต้องเป็นคนดีอยู่ภายใต้หลักคุณธรรมในการปกครองรัฐที่เป็นชุดความคิดเดียวกัน คือ หลักจักรวรรดิวัตร 12 หลักกฤษฎกรรมบถ 10 ศีล 5 และ ศีล 8 เพียงแต่ผู้ปกครองแบบธรรมราชานั้นเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบสูงในรัฐ ต้องมีหลักศีลธรรมคุณธรรมส่วนตัวและมีพันธะหน้าที่ศีลธรรมด้านสังคมด้วย ส่วนประชาชนนั้นก็ต้องมีศีลธรรมคุณธรรมในการควบคุมตนเองให้เป็นคนดีในรัฐและมีพันธะหน้าที่ด้านศีลธรรมต่อครอบครัวหรือชุมชนที่ตนเกี่ยวข้องรวมทั้งการประกอบอาชีพ การจะเป็นระบบธรรมรัฐได้นั้นทั้งผู้ปกครองและผู้ได้ปกครองต่างก็ต้องเป็นคนดีภายใต้กฎแห่งธรรมอันเดียวกัน

ประเด็นที่ 3 วิเคราะห์แนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท
แนวคิดธรรมราชาในประเด็นนี้ แนวคิดผู้ปกครองในปรัชญาฮินดู เป็นแนวคิดการเมืองที่เชื่อมโยงให้เกิดแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญา กล่าวคือ ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้เสนอแนวคิดการเมืองใหม่เพื่อโต้แย้งหรือหาเหตุผลมาอธิบายประเด็นทางการเมืองที่ฮินดูเสนอไว้ให้สมเหตุสมผลมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีประเด็นสำคัญดังนี้ คือ

(1) ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ หมายถึง ในทัศนะฮินดูเชื่อว่า มนุษย์มีสี่วรรณะคือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร ทุกคนเป็นคนของเทพเจ้า เป็นผู้ได้รับสิทธิแห่งชีวิตและสิทธิทางการเมืองจากเทพเจ้าเท่านั้น วรรณะกษัตริย์เท่านั้นมีสิทธิเป็นผู้ปกครอง ส่วนในพุทธปรัชญาเชื่อว่า มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเอง เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่ตนเองกระทำไว้ สันนิษฐาน มีความเสมอภาคและมีสิทธิแห่งชีวิตตามธรรมชาติเท่าเทียมกัน ทุกคนมีความเป็นมนุษย์เสมอกันและสามารถจะเป็นผู้ปกครองได้เท่าเทียมกัน ทุกคนเป็นผู้มีศักยภาพในการพัฒนาและควบคุมบงการตัวเอง ไม่ใช่ถูกควบคุมโดยอำนาจเหนือธรรมชาติ แม้จะมีบางมุมมองว่า ผลกรรมเป็นตัวบงการมนุษย์ ความจริงแล้วผลกรรมนั้นก็มนุษย์นั่นเองเป็นผู้กระทำไว้ ไม่มีใครผู้ใดยกผลกรรมหรือผลของการกระทำนั้นมาให้เรา โดยที่เราไม่ได้กระทำไว้ก่อน มนุษย์จึงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการกระทำและเป็นกลไกสำคัญที่สุดในการกำหนดความเป็นไปของชีวิตทั้งดีหรือไม่ดี

(2) ผู้ปกครองแบบธรรมราชา ในทัศนะฮินดู ให้ความหมายว่า ธรรมราชา คือ ผู้ปกครองที่บริหารบ้านเมืองตามหน้าที่หรือตามธรรม และหน้าที่ดังกล่าวเป็นกฎที่เทพเจ้าตราไว้ให้ ธรรมราชา จึงมีหน้าที่สนองงานตามความเชื่อในเดชอำนาจของเทพเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น สถานะความเป็นธรรมราชาจึงเป็นตำแหน่งที่เทพเจ้าประทานมาให้ในฐานะทำหน้าที่ปกครองบ้านเมือง ส่วนในพุทธปรัชญามีหลักการว่า ธรรมราชา หมายถึง ผู้ปกครองที่ปกครองตนเองและปกครองบ้านเมืองโดยธรรม รักษา ค้ำครอง ป้องกันประชาชนและประเทศโดยธรรม ความเป็นธรรมราชาเกิดขึ้นเพราะมีศีลธรรม คุณธรรมทั้งในเวลาปกครองและนอกเวลาปกครองหรือเวลาส่วนตัว ดังนั้น ธรรมราชา เกิดจากการที่ผู้ปกครองสร้างศีลธรรม คุณธรรมขึ้นมาในตนเองให้สมบูรณ์เท่านั้น เทพเจ้าไม่ได้ประทานตำแหน่งธรรมราชามาให้

(3) อำนาจอธิปไตย ในทัศนะฮินดู เชื่อว่า อำนาจสูงสุดทางการเมือง คือ อำนาจของเทพเจ้า เป็นอำนาจที่ควบคุมโลกมนุษย์ โดยมีผู้ปกครองเป็นผู้มีสิทธิได้รับอำนาจดังกล่าวมาปกครองโลกมนุษย์ และมีวรรณะพราหมณ์เจ้าพิธีกรรมเป็นสื่อกลางในการเชื่อมต่ออำนาจเทพเจ้านั้น ซึ่งวิธีการดังกล่าวก็ยังเป็นเพียงความเชื่อ ยังไม่สามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์หรือหลักฐานยืนยันได้ว่า เทพเจ้าบงการมาเป็นคำสั่งอย่างไร ในประเด็นนี้ การเป็นธรรมราชาในฐานะเทวราชา ความเชื่อเชิงอภิปรัชญาจึงมีบทบาทมากกว่าอย่างอื่นใด กฎการปกครองจากเทวโลกแบบฮินดู จึงยังเป็นข้อถกเถียงจนถึงปัจจุบัน

ส่วนในพุทธปรัชญา มีทัศนะว่า มนุษย์เป็นผู้สรรสร้างอำนาจให้แก่ตนเอง ทำสิ่งที่ดี ความดีก็มีอำนาจ สร้างสิ่งที่ไม่ดี ความไม่ดีก็มีอำนาจ ความดีหรือความชั่วจึงเป็นอำนาจของมนุษย์ นั่น เทพเจ้าไม่ได้สร้างอำนาจมาให้ ด้านอำนาจการเมืองในพุทธปรัชญาถือว่า อำนาจการ

ปกครองที่ดีที่สุด คือ อำนาจแห่งธรรมที่อยู่ในใจมนุษย์ ธรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติไว้ในใจเป็นอำนาจอันสูงสุด หากผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองต่างมีศีลธรรม คุณธรรมในใจของตน ก็ทำให้สังคมเป็นระบบธรรมรัฐหรือธรรมิกรัฐ เรียกว่า มีธรรมาธิปไตย เป็นอำนาจสูงสุด

(4) สงครามวิชัยกับธรรมวิชัย ในทัศนะฮินดู ถือว่า การมีสถานะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเป็นธรรมราชา เป็นมหาราชา นั้น เกิดจากความสามารถของผู้ปกครองที่มียุทธวิธีในการรบการทำสงครามและขยายอาณาจักรการปกครองให้ได้กว้างใหญ่ไพศาลมากที่สุด ตัวอย่างบุคคลในประวัติศาสตร์โลก คือ พระเจ้าอโศกมหาราช ช่วงก่อนขึ้นครองราชย์พระองค์ได้ฆ่าพระญาติเสียชีวิตจำนวนมากเนื่องจากการแย่งชิงอำนาจกัน และช่วงต้นรัชสมัยที่พระองค์ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมือง พระองค์ได้ใช้วิธีการแบบสงครามวิชัยขยายอาณาจักรได้กว้างใหญ่ไพศาลมากที่สุด ในสมัยนั้นเรียกว่า ชมพูทวีป การที่พระองค์ทำเช่นนั้น เพราะถือตามคติสงครามวิชัยแบบฮินดู ที่ถือว่า กษัตริย์ทำสงครามได้อย่างชอบธรรม แต่เมื่อปกครองได้ 8 ปี พระองค์ก็สละสังเวชพระทัยจากเหตุการณ์สงครามที่ทำให้คนล้มตายจำนวนมาก จึงประกาศหยุดวิธีการแบบสงครามวิชัย มายึดถือแนวทางแบบธรรมวิชัยในพุทธปรัชญา สร้างระบบธรรมรัฐแบบพุทธขึ้นมาแทนรัฐทางการเมืองแบบฮินดู

ส่วนในพุทธปรัชญา มีทัศนะว่า การฆ่า การเบียดเบียนมนุษย์หรือสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นการฆ่าระหว่างคนสองคน หรือฆ่ากันในภาวะสงคราม ล้วนเป็นบาปหรือเป็นอกุศลทั้งนั้น ไม่มีความชอบธรรมใดๆ ที่จะถือว่าการฆ่าเป็นสิ่งดีงาม เพราะมีผลทำให้ผู้อื่นเกิดความเดือดร้อน ดังนั้น ธรรมราชา พระเจ้าจักรพรรดิ มหาราชา ตามคติของพุทธปรัชญาไม่ได้เกิดจากการทำสงครามขยายอาณาจักร แต่เกิดจากการปกครองบ้านเมืองโดยใช้ธรรมาธิปไตยปกครอง กล่าวคือ ยึดมั่นในหลักจักรวรรดิวัตร 12 หลักกุศลกรรมบถ 10 ศีล 5 และศีล 8 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาระบุว่า หลักธรรมวิชัย ก็คือ ศีล 5 นั้นเอง แม้ศีลข้อปาณาติบาตเพียงข้อเดียวถ้าปฏิบัติได้ก็เป็นหลักการหยุดการสงคราม หยุดการฆ่าการเบียดเบียนกันและกัน และธรรมราชาก็ได้มีกระบวนการเรียนรู้ปลูกฝังหลักธรรมวิชัยหรือศีล 5 ให้แก่ประชาชนในรัฐ จะเห็นได้ว่า ความเป็นธรรมราชาแบบพุทธ เกิดขึ้นจากคุณสมบัติทางศีลธรรม คุณธรรมเท่านั้น

จากที่ได้ยกประเด็นสำคัญของแนวคิดทางปรัชญาการเมืองดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่าแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาได้เสนอทัศนะโต้แย้งแนวคิดธรรมราชาของฮินดู ด้วยเหตุผลที่แตกต่างและมีความสมเหตุสมผล มีความน่าเชื่อถือหรือเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติและหากนำไปปฏิบัติแล้วก็จะเกิดผลดีมากกว่าผลเสีย แนวคิดการเมืองในพุทธปรัชญานั้นจึงมีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ การให้ความสำคัญกับการกระทำของมนุษย์เป็นสำคัญ ไม่อิงอำนาจเทพเจ้า เรียกว่า ปรัชญาแบบอเทวนิยม

อย่างไรก็ตาม แนวคิดธรรมราชาในปรัชญาฮินดูส่วนหนึ่งก็เป็นพัฒนาการทางความคิดที่ก่อให้เกิดแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญา โดยทั้งสองกลุ่มความคิดก็มีแนวคิดบางอย่างที่ตรงกัน และมีแนวคิดบางอย่างที่มีความเห็นแย้งกันหรือมีแนวคิดที่เป็นลักษณะเฉพาะของตน ในกรณีพุทธปรัชญาที่มีแนวคิดตรงกันหรือได้ยอมรับตามปรัชญาฮินดู เช่น ภาษาที่เป็นสัญลักษณ์ใช้เรียกตำแหน่งผู้ปกครองว่า ราชา มหาราชา ธรรมราชา จักรพรรดิ เพียงแต่พุทธปรัชญาได้ให้ความหมายใหม่ที่แตกต่างจากฮินดู และนอกจากนั้น หลักการเกี่ยวกับการปกครอง คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้ปกครอง เช่น ราชธรรม หรือศีลธรรม คุณธรรมส่วนตัวบางอย่างก็มีลักษณะตรงกับปรัชญาฮินดู

จึงสรุปได้ว่า ปรัชญาฮินดูเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดแนวคิดพุทธปรัชญา และพุทธปรัชญายอมรับแนวคิดจากฮินดูในข้อที่ไม่ขัดแย้งกับหลักการของพุทธปรัชญา และแนวคิดในพุทธปรัชญาปฏิเสธแนวคิดฮินดูโดยการเสนอแนวคิดใหม่ที่เห็นว่า ปฏิบัติแล้วเกิดคุณค่าหรือมีความสมเหตุสมผลมากกว่า เช่น ปรัชญาฮินดูยอมรับสงครามที่ชอบธรรม แต่พุทธปรัชญากลับเห็นแย้งว่า ไม่ควรทำสงคราม ควรมีความเมตตา มีการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เป็นต้น

ปัญหาปรัชญาการเมืองที่ก่อให้เกิดแนวคิดธรรมราชานั้น สาเหตุมาจากปรัชญาทางการเมืองที่เป็นคู่ขัดแย้งกันอยู่ 2 กลุ่มความคิด คือ แนวคิดผู้ปกครองแบบอิตาเลียนกับแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมาธิปไตย ได้แก่ ผู้ปกครองแบบอิตาเลียน บริหารบ้านเมืองด้วยความเห็นส่วนตัว ไม่คำนึงถึงคุณธรรมในการปกครอง และแก้ปัญหามืองผิดวิธี ผลที่สุดนำไปสู่ความรุนแรงในสังคมและไม่มีสันติสุขในการอยู่ร่วมกัน แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมาธิปไตยหรือผู้ปกครองแบบธรรมราชา จึงเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหามืองที่เกิดจากการปกครองแบบอิตาเลียนที่สร้างปัญหามืองดังกล่าวมา โดยได้เสนอแนวคิดทางการเมืองแบบใหม่ เรียกว่า “ธรรมาธิปไตยหรือธรรมราชา” เพื่อแก้ปัญหามืองทั้งระบบ

ปัญหาสำคัญทางการเมืองที่เกิดจากแนวคิดอิตาเลียนนั้น เป็นเพราะผู้ปกครองขาดหลักการที่เป็นธรรมกำกับการบริหาร ในประเด็นนี้อาจจะมองว่า พุทธปรัชญามีทัศนะแบบสุดโต่ง โดยสรุปว่า อิตาเลียนเป็นแนวคิดที่ไม่ดี ความจริงพุทธปรัชญาไม่ได้ปฏิเสธหรือเห็นแย้งแนวคิดในระบอบการปกครองใดๆ ไม่ว่าจะเป็นระบอบการปกครองแบบอิตาเลียนหรือราชาธิปไตย ระบอบโลกาธิปไตยหรือประชาธิปไตยหรือในระบอบการปกครองอื่นๆ ซึ่งพุทธปรัชญาจะให้ความสำคัญกับศีลธรรมคุณธรรมของผู้ปกครองที่เป็นกลไกในการควบคุมมนุษย์ที่จะไปควบคุมระบบการเมืองต่างๆ หากผู้ปกครองในระบอบอิตาเลียนใช้อำนาจอย่างมีสติ มีศีล ก็จะทำให้การทำงานมีความรอบคอบและตัดสินใจทางการเมืองอยู่บนพื้นฐานแห่งศีลธรรมคุณธรรม หากผู้ปกครองแบบโลกาธิปไตยหรือประชาธิปไตยใช้ปัญญากำกับและเป็นเครื่องมือ

ตรวจสอบประชาคมติของชาวโลกหรือประชาชนว่า อยู่บนพื้นฐานแห่งศีลธรรม คุณธรรมหรือไม่ ก็จะทำให้บริหารงานไม่ผิดพลาดและยุติธรรมต่อทุกฝ่าย และ ธรรมาธิปไตย จัดว่าเป็นหลักการแห่งธรรมที่เป็นเครื่องมือกำกับกาย วาจา และใจให้มีความถูกต้องดีงาม หรือหากผู้ปกครองมี ศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อไปบริหารบ้านเมืองในระบอบการปกครองใดก็ตาม ก็จะทำให้ระบอบการปกครองนั้นๆ เป็นระบอบการเมืองแบบธรรมราชา และใช้ธรรมเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครอง

กล่าวโดยสรุปว่า ข้อยืนยันความเป็นธรรมราชาในพุทธปรัชญา ก็คือ ผู้ปกครองต้องเป็นผู้ประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ และปกครองบ้านเมืองโดยธรรมภายใต้หลักธรรมาธิปไตย คือ มีหลักการ วิธีการและเป้าหมายทางการเมืองภายใต้หลักธรรมาธิปไตย

อภิปรายผล

จากข้อพิจารณาเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับการแก้ปัญหาทางการเมือง พบว่า

1. แนวคิดเรื่องผู้ปกครองแบบธรรมราชากับการแก้ปัญหาทางการเมือง แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชานี้ มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญในฐานะเป็นคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของผู้ปกครองที่เป็นกลไกขับเคลื่อนระบบการเมือง และควบคุมบริหารสถาบันทางการเมือง หากมองย้อนไปถึงประวัติศาสตร์ของแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชานั้นก็ปรากฏว่า มีการกล่าวถึงประวัติการปกครองของผู้ปกครองแบบธรรมราชานี้ไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายแห่งด้วยกัน หรือในประวัติศาสตร์โลกก็ระบุว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้ปกครองบ้านเมืองโดยมีคุณลักษณะของความเป็นธรรมราชาตรงกับคติผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพระพุทธศาสนา หรือผู้ปกครองหรือกษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตยหรือประเทศที่เป็นประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข วิถีของผู้ปกครองหรือกษัตริย์ที่เป็นประมุขของรัฐต่างๆ ก็ยังมีวิธีการปกครองสอดคล้องกับคติของธรรมราชาในพุทธปรัชญาด้วยเช่นกัน จากเหตุผลทางความคิดและหลักฐานเชิงประจักษ์ แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาไม่ใช่เป็นเพียงแนวคิดเชิงอุดมคติเท่านั้น แต่เป็นแนวคิดที่สามารถนำมาพัฒนาและประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาทางการเมืองในปัจจุบันได้

ดังนั้น จากการวิจัยแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชา สามารถที่จะนำมาประยุกต์หรือใช้เป็นกรอบแนวคิดในการแก้ปัญหาทางการเมืองได้ ในที่นี้ผู้วิจัยเห็นว่า ปัญหาสำคัญในระบบการเมืองยุคปัจจุบันมี 2 ประการ คือ

1.1 ปัญหาเกี่ยวกับผู้ปกครองขาดศีลธรรม คุณธรรมในการปกครองตนเอง ได้แก่ ในยุคปัจจุบัน ผู้ปกครองหรือคนในครอบครัวของผู้ปกครองไม่ให้ความสำคัญแก่คุณค่าด้านศีลธรรม คุณธรรม โดยเชื่อว่าการเป็นผู้มีอำนาจสำคัญกว่าอย่างอื่น จึงเน้นการใช้อำนาจทางการเมือง การมีอิทธิพลควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาหรือประชาชนให้อยู่ในอำนาจตนเอง จึงทำให้ละเลย ศีลธรรมคุณธรรมส่วนตัว และไม่เป็นตัวอย่างทางคุณธรรมที่ดีแก่ผู้ช่วยปฏิบัติงานหรือประชาชน ในการบริหารราชการแผ่นดิน จากการที่ผู้ปกครองขาดศีลธรรมคุณธรรมส่วนตัว จึงทำให้ขาด สติสัมปชัญญะที่ต้องขอขบธรรมในการควบคุมตนเองและในการบังคับบัญชาผู้อื่น ที่สำคัญอีก อย่างหนึ่งคือ ประชาชนจะไม่ไว้วางใจผู้ปกครองที่ไม่มีคุณธรรมหรือเป็นคนไม่ดี มีประวัติชีวิต เสื่อมเสียด้านคุณธรรม แต่บางยุคการปกครอง ประชาชนถูกครอบงำด้วยอำนาจทุนนิยม และ ไม่มีเกณฑ์ตัดสินที่ดีในการวินิจฉัยว่า ผู้ปกครองที่ดีควรเป็นอย่างไร จึงยอมรับยกย่องผู้ปกครอง ที่ขาดคุณธรรมด้วย จึงทำให้เกิดปัญหาทางการเมือง

ผู้วิจัยเห็นว่า เจื่อนใจจำเป็นที่ผู้ปกครองต้องมีศีลธรรมคุณธรรมประจำตัว (Individual Morality) นั้น เพราะว่า จะทำให้ประชาชนไว้วางใจและเป็นข้อยืนยันยืนยันความเป็นผู้มีภาวะผู้นำที่ ดีของผู้ปกครอง ซึ่งมีองค์ประกอบที่เป็นเจื่อนใจสำคัญดังนี้ คือ

1) ผู้ปกครองได้ศึกษาและปฏิบัติตามหลักศีลธรรม คุณธรรมส่วนตัว ที่เป็นหลักควบคุม พฤติกรรมของผู้ปกครอง หมายถึง มีปัญญาารู้สิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ เลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่ดี และถูกต้องที่เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น

2) สร้างตนให้มีอำนาจหรือบารมี หมายถึง สร้างอำนาจแห่งความดีงามด้วยปัญญา และศรัทธาในอำนาจแห่งความดีนั้น ไม่ใช่การสร้างภาพโดยหวังให้คนอื่นเชื่อว่าเป็นคนดี แต่ ไม่ได้เป็นคนที่ดีตามความเป็นจริง เนื่องจากการมีอำนาจบารมีด้วยความดีงามย่อมเป็นที่ ไว้วางใจและศรัทธาจากประชาชน

3) ผู้ปกครองมีคุณลักษณะของผู้ปกครองที่ดี หมายถึง คุณลักษณะหรือพฤติกรรมที่ดี จะเป็นข้อยืนยันผู้ปกครองว่า มีหลักศีลธรรมควบคุมกาย วาจา และใจ

4) ผู้ปกครองมีบุคลิกภาพองอาจ หมายถึง มีความกล้าหาญทางศีลธรรม โปร่งใส ไม่ กลัวการตรวจสอบพฤติกรรมทางการเมืองด้วยหลักนิติรัฐ นิติธรรม และศีลธรรม

5) ผู้ปกครองมีสติสัมปชัญญะ หมายถึง ศีลธรรมจะคอยควบคุมผู้ปกครองไม่ให้ลุแก่อำนาจและยับยั้งใจตนเองได้ มีภาวะผู้นำหรือวุฒิภาวะที่มั่นคง จะแก้ปัญหามืองต่างๆ ได้อย่างรอบคอบและเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่าย

1.2 ปัญหาเกี่ยวกับการขาดพันธะทางศีลธรรมต่อสังคม ได้แก่ ผู้ปกครองในระบอบการ ปกครองทั่วไป ไม่บริหารบ้านเมืองโดยยึดพันธะหน้าที่ทางศีลธรรมที่ประกาศไว้ต่อประชาชน

กล่าวคือ ผู้ปกครองกำหนดนโยบายทางการเมืองโดยยึดถือประโยชน์ตนและพวกพ้องเป็นหลัก กฎกติกาทางการเมืองไม่มีความเป็นธรรม ไม่มีความยุติธรรม และไม่มีความเป็นสากลแก่ประชาชนทุกระดับชั้น มีการเลือกปฏิบัติต่อประชาชนในรัฐ เมื่อประชาชนกลุ่มใดเอื้อประโยชน์ต่อการรักษาอำนาจทางการเมืองไว้ก็จะได้รับการปฏิบัติจากฝ่ายปกครองเป็นอย่างดีและได้รับอภิสิทธิ์ในด้านต่างๆ ส่วนประชาชนกลุ่มใดไม่ได้เอื้อประโยชน์ต่ออำนาจทางการเมือง ก็จะถูกปฏิบัติโดยไม่ชอบธรรม ไม่เป็นธรรม ดังเช่น วาทกรรมที่ว่า “เมื่อเราไม่เลือกเรา ก็ไม่ต้องให้การบริการทางการเมืองปกครอง” หรือการอ้างคำว่า “บกพร่องโดยสุจริต” เป็นต้น

ผู้วิจัยเห็นว่า เงื่อนไขจำเป็นที่ต้องมีศีลธรรมต่อสังคม (Social Morality) จะทำให้ระบบการบริหารบ้านเมืองมีความโปร่งใส และเป็นพันธะสัญญาระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนที่ประกอบด้วยธรรม จะทำให้ประชาชนยอมรับผู้ปกครองและนโยบายทางการเมือง ซึ่งมีองค์ประกอบที่เป็นเงื่อนไขสำคัญดังนี้คือ

- 1) ผู้ปกครองมีหลักการบริหารที่ชัดเจนและเป็นธรรม หมายถึง มีนโยบายทางการเมืองที่พึงปฏิบัติต่อประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม
- 2) ผู้ใต้ปกครองเกิดความเชื่อมั่นในผู้ปกครองหรือคณะผู้ปกครอง หมายถึง ได้รับการปฏิบัติต่อทุกคนด้วยความเป็นธรรม บนพื้นฐานแห่งศีลธรรมและความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน
- 3) เป็นข้อยืนยันหรือหลักประกันวิธีการปกครองโดยธรรม หมายถึง วิธีการและเป้าหมายทางการเมืองเป็นพันธะสัญญาระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองอยู่ภายใต้หลักศีลธรรม

จะเห็นได้ว่า พันธะหน้าที่ทางศีลธรรมต่อสังคมนั้น เป็นสัญญาประชาคมที่ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองมีร่วมกันคือ ผู้ปกครองกับประชาชนต่างยอมรับอำนาจแห่งศีลธรรมคุณธรรม ที่เป็นกลไกทางการเมือง นอกจากนั้น ประชาชนยินยอมผู้ปกครองที่มีคุณลักษณะแบบธรรมราชา ดังกล่าวให้ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารบ้านเมือง

2. แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชากับเงื่อนไขที่ไม่สามารถปฏิบัติได้ในสังคมการเมือง ในกรณีที่แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาจะไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ สามารถวิเคราะห์ตัวแปรหรือเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคไม่ให้แนวคิดธรรมราชาเกิดขึ้นได้ในสังคมการเมืองยุคปัจจุบัน คือ

1. ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง ไม่มีความเชื่อมั่น ไม่มีศักยภาพที่จะปฏิบัติตามเงื่อนไขของผู้ปกครองแบบธรรมราชา กล่าวคือ ผู้ที่จะขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นผู้ปกครองไม่มีความรู้ในวิถีแบบธรรมราชาและไม่สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือหลักการความเป็นธรรมราชาได้ และผู้ใต้ปกครองหรือประชาชนไม่ได้ศึกษา ขาดความรู้ ไม่ยอมรับปฏิบัติตามหลักการปกครองแบบธรรม

ราชาที่มีเงื่อนไขทางศีลธรรมที่เป็นกลไกในการอยู่ร่วมกัน ตัวแปรสำคัญจึงอยู่ที่ผู้ปกครอง ข้าราชการ ผู้ช่วยปกครอง และประชาชน ไม่เข้าใจหรือยอมรับหลักการแบบธรรมราชาอย่างมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

2. ระบบการเมืองยุคปัจจุบัน ใช้ระบบเศรษฐกิจนำการเมืองมากกว่าระบบทางศีลธรรม นำการเมือง กล่าวคือ แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาเน้นให้ผู้ปกครองและประชาชนมีพฤติกรรมแบบธรรมนิยมมีความดีงามทั้งด้านกาย วาจา และใจ อาจจะเป็นสิ่งที่ประหลาดยากสำหรับนักการเมืองในโลกทุนนิยมที่เน้นผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นเป้าหมายทางการเมือง อาจจะไม่คำนึงถึงวิธีการบริหารที่เป็นธรรมหรือมีความชอบธรรม ภายใต้กฎแห่งคุณธรรมหรือความดีงาม ผลลัพธ์ก็จะเกิดปัญหาทางการเมืองตามมาในภายหลัง

3. ข้อจำกัดด้านความเชื่อทางศาสนา เนื่องจากแนวคิดธรรมราชาเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญา อาจเป็นเงื่อนไขให้คนต่างศาสนาไม่ยอมรับแนวคิดแบบธรรมราชาดังกล่าวได้ เพราะผู้นับถือศาสนาอื่นโดยส่วนมากจะมีความเชื่ออย่างแนบแน่นในคำสอนแห่งศาสนาที่ตนนับถือ จึงเป็นตัวแปรให้ศาสนิกชนในศาสนาอื่นไม่สนใจ และไม่นำแนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาไปปฏิบัติ ความเชื่อเฉพาะศาสนาจึงเป็นข้อจำกัด และเป็นเครื่องปิดกั้นในการแสวงหาโลกทัศน์ทางการเมืองแบบธรรมราชาหรือปรัชญาการเมืองที่ควรรู้จักแหล่งความคิดอื่นๆ

4. กระแสนิยมระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และระบอบการปกครองปัจจุบันนั้น โดยทั่วไปเชื่อว่า ระบอบการปกครองที่ดีเป็นที่ยอมรับของคนส่วนมาก คือ ระบอบประชาธิปไตย โดยเชื่อว่าเป็นระบอบที่มีโครงสร้างการปกครองที่ชัดเจนทั้งด้านการบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน” ส่วนแนวคิดธรรมราชา ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ต้องอยู่ภายใต้หลักธรรมาธิปไตย หรือ “ทุกคนต้องมีหลักธรรมาธิปไตยเป็นอำนาจ” หลักธรรมาธิปไตยหรืออำนาจแห่งธรรมส่งผลต่อความสัมฤทธิ์ผลของการปกครองในทุกระบอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนผู้เกี่ยวข้องในทุกๆ องค์ประกอบของระบอบประชาธิปไตยต้องมีธรรมในจิตใจและมีธรรมในการทำงานร่วมกัน แต่การยึดเอาประชาธิปไตยของประชาชนหมู่มาเป็นฐานทางการเมืองอาจจะสวนทางแห่งสภาวะที่เป็นธรรมในใจของมนุษย์ จึงยากที่จะเกิดระบอบธรรมรัฐขึ้นได้

5. แนวคิดแบบธรรมราชามีระบบตรวจสอบศีลธรรมคุณธรรมส่วนตัวของผู้ปกครอง และศีลธรรมคุณธรรมในการบริหารบ้านเมืองค่อนข้างจะสูงหรือเป็นกฎสากลตายตัว เมื่อผู้นำไม่มีคุณสมบัติด้านคุณธรรมของความเป็นธรรมราชาทั้งด้านการปกครองตนเองและจริยธรรมใน

การบริหารบ้านเมือง สถานะความเป็นผู้ปกครองแบบธรรมราชาที่จะหมดไปโดยกฎแห่งธรรม จึงเป็นไปได้ยากที่ระบบการเมืองในปัจจุบันที่เน้นการครองอำนาจไว้เพื่อแสวงหาและใช้ประโยชน์ทางวัตถุให้ได้มากที่สุด จะหันมาใช้แนวทางการปกครองแบบธรรมราชาที่เน้นอำนาจแห่งธรรม ที่ใช้วิถีชีวิตสวนกระแสโลกอย่างปัจจุบัน เช่น ผู้ปกครองแบบธรรมราชาในบางวันต้องประพฤติสวนกระแสโลกโดยการรักษาศีล 8 เป็นต้น โดยใช้ชีวิตสันโดษ มีการควบคุมบังคับตนเองด้วยการมีสติสัมปชัญญะอยู่อย่างไม่หวั่นไหวและฝึกใจให้เข้มแข็งทนต่ออารมณ์ยั่วยวทางกามารมณ์หรือความสุขที่เกิดจากประสาทสัมผัสต่างๆ ซึ่งจะแตกต่างจากวิถีชีวิตของผู้ปกครองในโลกปัจจุบันที่ต้องอยู่บนความหวั่นไหว แสดงอำนาจทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม อำนาจด้านอาวุธสงครามทั้งในฐานะเป็นสมบัติส่วนตัวและในฐานะความเป็นรัฐที่ตนครองอำนาจอยู่

6. ผู้ปกครองแบบธรรมราชาที่เป็นตัวอย่างหรือเป็นข้อเท็จจริงในสังคมการเมือง ยังปรากฏต่อชาวโลกเป็นจำนวนน้อย จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้ปกครองทั่วไปให้ความสนใจน้อยที่จะถืออุดมคติแบบธรรมราชาเป็นแนวทางในการปกครอง และยังไม่มียุคการเมืองที่ยกย่องหรือแสดงตัวอย่างผู้ปกครองแบบธรรมราชาให้เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนหรือให้เกิดความแพร่หลาย

แนวคิดธรรมราชาจะเกิดขึ้นได้ในสังคมจึงขึ้นอยู่กับผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองกล่าวคือ ผู้ปกครองมีศักยภาพทางปัญญาในการพัฒนาตนเองให้เข้าสู่แนวคิดธรรมราชาหรือการปกครองแบบธรรมราชาและปฏิบัติตามภาวะผู้นำแบบธรรมราชาได้อย่างสมบูรณ์ ส่วนประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองในรัฐนั้นก็ต้องมีศักยภาพในการเรียนรู้ ยอมรับและปฏิบัติตามกติกาการอยู่ร่วมกันในสังคมแบบธรรมราชาหรือสังคมแบบธรรมรัฐ

บทสรุป

แนวคิดผู้ปกครองแบบธรรมราชาระหว่างปรัชญาฮินดูกับพุทธปรัชญา นับว่าเป็นกระบวนทัศน์ทางปรัชญาการเมืองที่มีข้อถกเถียงกัน (Argumentation) ด้วยเหตุผลทางตรรกวิทยา เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ทราบถึงวิวัฒนาการและกำเนิดแนวคิดที่แตกต่างกัน แนวคิดธรรมราชาในพุทธปรัชญาได้เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการเมืองในสังคมการเมืองแบบปรัชญาฮินดูที่มีอยู่เดิม ซึ่งพุทธปรัชญา ได้เสนอแนวคิดปรัชญาการเมืองแบบใหม่ที่มีความแตกต่างจากปรัชญาฮินดูดังรายละเอียดที่ได้กล่าวมา

กระบวนทัศน์ทางการเมืองแบบธรรมราชาในระบบปรัชญาการเมืองทั้งฮินดูและพุทธปรัชญานั้น ในปรัชญาฮินดูยอมรับว่า ระบบการปกครองแบบธรรมราชานั้นอำนาจอธิปไตยที่เป็นกลไกขับเคลื่อนในทุกมิติของกายภาพของการเมืองทั้งผู้ปกครอง การได้มาซึ่งอำนาจอธิปไตย

การใช้อำนาจ และการครองอำนาจทางการเมือง อยู่ภายใต้อำนาจแบบทวาริปไตยและผู้ปกครองแบบทวาริราชา ส่วนในพุทธปรัชญานั้น กลับเห็นแย้งว่า การปกครองแบบธรรมราชา นั้น อำนาจอริปไตยที่เป็นกลไกในระบบการเมือง คือ ธรรมาธิปไตย โดยมนุษย์เป็นผู้ออกแบบ การบริหารการปกครองด้วยศักยภาพของมนุษย์เอง ไม่เกี่ยวกับอำนาจแบบทวาริปไตยหรือ อำนาจอื่นที่อยู่นอกขอบเขตการรับรู้ของมนุษย์ และความเป็นธรรมราชาของผู้ปกครองเกิดจากการที่มนุษย์ได้พัฒนาภาวะผู้นำแบบธรรมราชาดังกล่าวขึ้นมาด้วยตนเอง ไม่มีอำนาจเทพเจ้าใดๆ ได้มอบให้

สังคมการเมืองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญา เป็นระบบที่มีธรรมาธิปไตยเป็นกลไกในการบริหารให้ประสานกลมกลืนกันทุกองค์พหุ กล่าวคือ ทั้งผู้ปกครอง ผู้ใต้ปกครอง ต้อง “มีธรรมาธิปไตย คือ ความถูกต้องเป็นอำนาจสูงสุดทางการเมือง” ในการอยู่ร่วมกัน และในปัจจุบัน สามารถนำหลักการแบบธรรมาธิปไตยไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกกระบวนการปกครองที่มีอยู่ในโลก

จากการศึกษาแนวคิดธรรมราชาในปรัชญาฮินดูและพุทธปรัชญา ทำให้ได้ทราบข้อถกเถียง และการแสวงหาคำตอบหรือเกณฑ์ตัดสินทางปรัชญาการเมืองว่า ผู้ปกครองที่ดีที่สุด วิธีการปกครองที่ดีที่สุด และเป้าหมายทางการเมืองที่ดีที่สุด ควรเป็นอย่างไร จึงเป็นงานวิจัยหนึ่งที่จุดประกายกระบวนการคิดเชิงปรัชญาการเมืองเพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาแนวคิดอื่นๆ ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อประโยชน์ในทางวิชาการและการทำวิจัยในครั้งต่อไป คือ

1. จากการวิจัยแนวคิดธรรมราชานี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาโดยเน้นการศึกษาคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของผู้ปกครองแบบธรรมราชาเป็นหลัก โดยการแสวงหาคำตอบที่ว่า “ผู้ปกครองที่ดีควรมีลักษณะอย่างไรและมีเกณฑ์ตัดสินอย่างไร นอกจากนั้นได้ศึกษาประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครองในฐานะเป็นผู้บริหารบ้านเมือง ได้แก่ หลักการ วิธีการ และเป้าหมายทางการเมือง อย่างไรก็ตามในการวิจัยครั้งนี้ ยังมีข้อบกพร่องในนำเสนอความคิดเชิงบูรณาการเพื่อประยุกต์ในเชิงการเมืองการปกครอง เพราะการวิจัยครั้งนี้ เน้นการสังเคราะห์แนวคิดเชิงปรัชญาการเมือง มุ่งการถกเถียงโต้แย้ง(Argumentation)ด้วยวิธีการคิด และการใช้เหตุผลทางตรรกวิทยาเป็นสำคัญ ซึ่งเป้าหมายของการศึกษาทางปรัชญานั้น คือ มุ่งให้มนุษย์มีการคิดอย่างเป็นระบบ และมีความสามารถในการวิเคราะห์ตัดสินปัญหาต่างๆ อย่างมีเหตุผล

2. แนวคิดเรื่องธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นแนวคิดมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายพระสูตรและในชาดกต่างๆ ซึ่งยังมีประเด็นที่น่าสนใจในเชิงปรัชญาการเมือง

สามารถจะศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงปรัชญาได้หลากหลายมิติ ในการศึกษาครั้งต่อไปมีประเด็นที่น่าสนใจ เช่น 1) การศึกษาแนวคิดธรรมราชาในเชิงทฤษฎีรัฐศาสตร์ 2) การบูรณาการแนวคิดแบบธรรมราชาในการแก้ปัญหาทางการเมืองในโลกสมัยใหม่ 3) ศึกษาความชอบธรรมและความเป็นธรรมในการปกครองแบบธรรมราชา ในสังคมการเมืองปัจจุบัน 4) รัฐสวัสดิการแบบธรรมราชากับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในยุคทุนนิยม 5) แนวคิดธรรมราชากับการแก้ปัญหาการเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่ต้องยึดระบบธรรมาธิปไตย เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2548). **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). **รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักรบเมืองแนวพุทธ**. มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). **จารีกอสก รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**. สมุทรปราการ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2557). **ธรรมราชา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ส. ศิวรักษ์. (2551). **คัมภีร์ของพุทธธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม.
- Deegalle, Mahinda. (2013). **Visions of the Dharmarājā: Conceptualizations of ‘Just Ruler’ in Theravada Buddhist Societies in South and Southeast Asia**. KPI Congress XV Dharmarājā. Bangkok: Charansanitwong Printing, 49-54.
- Heinrich Zimmer. (1953). **Philosophies of India**. Edited by [Joseph Campbell](#). U.S.A.: Routledge & Kegan Paul LTD.
- Hemchandra Raychaudhuri. (1997). **Political History of Ancient India**. New Delhi: Oxford University Press.
- Huston Smith. (2005). **The Soul of Christianity: Restoring the Great Tradition**. New York: Harper Collins.
- Ian Harris, (Edited). (2007). **Buddhism, Power and Political Order**. New York:

Routledge.

Keith J. Gomes. (2014). A Comparative Grammar of Just War: Contrasting Augustinian Christian and Vedic Hindu Worldviews. **A thesis of doctor of Philosophy in Political Science.** The Graduate and Postdoctoral Affairs: Carleton University Ottawa, Ontario.

Matthew J. Walton. (2012). Politics in the Moral Universe: Burmese Buddhist Political Thought. **A dissertation for the degree of doctor of Philosophy.** Department of Political Science: University of Washington

